

Потенціал індивідуального буття людини, на думку І. Манохи, явище, що відтворює генералізовані ознаки розгортання непересічної природи «Я» людини протягом її життя. Цей потенціал індивідуального буття постає як здатність людини актуалізувати протягом свого життя інтенції та потенції власного існування, вибудовуючи таким чином індивідуально неповторний «простір» і «час» буттєвої активності [8].

Я. Кальба вводить термін «вчинковий потенціал», під яким розуміє структурне і динамічне утворення, що інтегрує ситуаційний («Я перебуваю у ситуації»), мотиваційний («Я хочу вчиняти»), дієвий («Я можу вчиняти») та післядієвий («Я рефлексую») компоненти конкретного вчинку [5].

Орієнтуючись на структуру вчинку, запропоновану В. Роменцем, «вчинковий потенціал» розглядаємо як структурне і динамічне утворення, що поєднує в собі ситуаційну («Я знаходжуся»), мотиваційну («Я хочу»), дієву («Я можу») та післядієву («Я рефлексую») компоненти, а також як інтегральний показник морально-психологічного розвитку підростаючої особистості, критерій ефективності системи професійної освіти.

Ми розглядаємо вчинковий потенціал особистості як динамічне інтегративне утворення, що забезпечує успішність процесів індивідуалізації, соціалізації та професіоналізації особистості. Індивідуалізація реалізується як процес набуття індивідом специфічних властивостей, якостей, рис, ознак, способів прояву себе, що забезпечують реалізацію його власної індивідуальності та цілісність «Я». Соціалізація проявляється як двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом долучення до соціального середовища, системи соціальних зв'язків, а з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище. Під професіоналізацією ми розуміємо не лише процес професійного становлення особистості фахівця, а й набуття компетентності в будь-якому виді діяльності.

Висновки. Отже, під вчинковим потенціалом треба розуміти динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння вчинком і продуктивного здійснення різних видів діяльності. Загальним у всіх визначеннях вчинкового творчого потенціалу є його здатність до виведення особистості на новий рівень життєдіяльності, перетворення самої особи. Основи вчинкового потенціалу майбутнього психолога формуються, закладаються у процесі професійної підготовки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності розробки програми розвитку вчинкового потенціалу студентів-психологів та її експериментальній перевірці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1968. – 338 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М. : Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
3. Зараковский Г.М. Психологический потенциал индивида и популяции / Г.М. Зараковский, Г.Б. Степанова // Человек. – №3. – 1998. – С. 50–59.
4. Кальба Я. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу / Я. Кальба // Психологія і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 148–163.
5. Кальба Я.Є. Психологічні особливості формування вчинкового потенціалу особистості учня : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Я.Є. Кальба. – К., 2006. – 20 с.
6. Леонтьев Д.А. Психология смысла : природа, структура и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.
7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
8. Маноха І.П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / І.П. Маноха. – К., 2003. – 48 с.
9. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
10. Садова М.А. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості / М.А. Садова // Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія. – 2010. – Т.15, вип. 9. – С. 102–109.
11. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, М. : ООО «Изд-во АСТ», 2001. – 800 с.

Бич Х.

Науковий керівник – доц. Одинцова Г. С.

МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах початкова школа повинна забезпечити формування й розвиток інтелектуальної, творчої, ініціативної особистості, здатної жити у нових умовах, реалізувати себе в житті, бути успішною і сприяти розвитку суспільства. Такий процес зумовлений змінами в суспільно-політичному житті й підтверджується Конституцією України, законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта». Зокрема, у Державному стандарті початкової загальної освіти (освітня галузь «Мови і літератури») підкреслено, що теоретичні відомості (мовні і мовленнєві знання) у початковій освіті є не самоціллю, а важливим підґрунтям і засобом формування у школярів комунікативної компетентності [6].

Серед ефективних засобів формування комунікативної компетентності особистості можна виокремити яскравий та унікальний феномен – фольклор, що відтворює характер зв'язків етносу з навколишнім світом на різних етапах його історичного розвитку. У колискових піснях, потішках, скоромовках, прислів'ях, приказках, загадках, казках, легендах та інших типах творів знайшов відображення процес духовного розвитку дитини,

реалізуються певні шляхи і засоби впливу на свідомість. Український фольклор висвітлює перед молодшими школярами найцікавіші і найважливіші аспекти життя народу, закладає на цій основі початки їх моральності й громадянськості. Твори малих фольклорних жанрів показують дітям глибоку значущість об'єктивної реальності, яку народ спостерігав, узагальнював і передавав з покоління в покоління у приказках, прислів'ях, піснях, прикметах тощо. Лише в такому випадку дитина навчається не просто слухати і читати твір, а й зіставляти описане зі своїми діями, вчинками, думками, настроями.

Твори малих фольклорних жанрів активізують словесну творчість молодших школярів, що виявляється у складанні ними усних творів – казок, оповідань, віршів. Вони безпосередньо впливають на словесну діяльність учнів, розвивають образне мовлення, формують народознавчі і мовознавчі поняття, комунікативну компетентність дитини загалом. Саме в цьому полягає основне завдання формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами малих фольклорних жанрів, яке повинно посісти чільне місце в освітньому процесі початкової школи.

Серед наукових досліджень, що стосуються означеної теми, більша частина праць присвячена проблемі реалізації педагогічного й виховного потенціалу фольклору у контексті використання національних традицій як важливих засобів музично-художнього, морально-естетичного, творчого виховання учнів у процесі навчальної діяльності та дозвілля (М. Кучинський, М. і З. Лановик, Г. Мільченко, Л. Осадченко, С. Савельєва, І. Вікторенко, О. Губенко та ін.).

Мета статті – дослідити можливості використання малих фольклорних жанрів у розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Малі фольклорні форми – це «словесні мініатюри, які в процесі формування закріпились як своєрідні усталені формули, образні кліше» [7, с. 46]. Ця частина фольклору об'єднує найкоротші жанри, що в образній формі відтворюють найістотніші явища і реалії дійсності: прислів'я, приказки (приповідки) та їх жанрові різновиди – вітання, побажання, прокльони, порівняння, прикмети, каламбури, тости. Малі фольклорні форми також охоплюють такі специфічні види дитячого фольклору, як колискові пісні, дитячі ігри з піснями, дитячі колядки, щедрівки, віншування, забавлянки, заклички, дражнилки, прозивалки, мирилки, страшилки, примовки та ін. Проте у початковому навчанні ці жанри майже не використовуються. Перевага надається прислів'ям, приказкам, загадкам, скоромовкам із чітко вираженим дидактичним та виховним змістом.

Твори малих фольклорних жанрів, які використовуються в якості навчального матеріалу, допомагають здійснити дві принципові речі в системі літературної освіти молодших школярів: пов'язати в свідомості дитини життєву ситуацію з образами художнього світу; на практичному рівні дати можливість осягнути нерозривну єдність форми та змісту твору. Оскільки в дитячій свідомості форма фіксується менше, то краще спостереження за нею починати з тих малих фольклорних жанрів, де форма є провідною, а зміст стає вторинним по відношенню до неї [50, с. 105].

Покажемо, як представлено навчальний матеріал в чинних підручниках з літературного читання О. Савченко.

Жанри	2 клас		3 клас		4 клас	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Прислів'я і приказки	34	12	38	18	36	16
Загадки	23	8	18	8	17	7
Скоромовки	5	1	5	2	8	3,5
Байки			3	1	4	2
П'єса–казка			2	1	1	0,5
Легенди					4	2
Міфи					4	2
Фольклорні твори		12		3		7
колискові	3					
пісні	7		2		4	
ігри	3					
лічилки	9					
Колядки, щедрівки	3				1	
небилиці	6					
заклички	1					
мирилки	1				3	
веселинки			4		7	
Всього	271		206		227	

Комунікативна компетентність учнів у процесі використання малих фольклорних жанрів містить три складові: мовну, мовленнєву й соціокультурну. До мовного компонента відносимо розуміння значення слів, які формують малі фольклорні жанри, і знання правил їх сполучення, а також уміння будувати різні за метою і структурою речення. Мовленнєвий компонент проявляється в умінні молодших школярів використовувати малі фольклорні жанри для розуміння тексту і побудови усних і письмових зв'язних висловлювань. Соціокультурний компонент використання малих фольклорних жанрів

передбачає вміння учнів орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні якості співрозмовників, щоб відповідним чином поводити себе з ними [15, с. 86].

Проаналізувавши підручники початкової школи з літературного читання, можна побачити, що найчастіше зустрічаються прислів'я та приказки, загадки. Вони часто використовуються на уроках для закріплення вивченого матеріалу, при актуалізації опорних знань учнів і вивченні нової теми. Рідше можна зустріти лічилки і скоромовки, колискові пісні. Мета вивчення цих творів – сформувати у молодших школярів елементарні уявлення про усну народну творчість як особливу форму народного мистецтва, збагатити і певною мірою систематизувати розрізнені знання і враження від прочитаних творів. Ознайомлення учнів з різними жанрами усної народної творчості сприятиме глибшому усвідомленню змістових і образних засобів творів, розвитку мовного чуття, збагаченню словника. Методика не передбачає окремих уроків для опрацювання малих фольклорних жанрів. Вони вводяться в структуру уроку як супровідний матеріал, необхідний для роботи з молодшими школярами [29, с. 47].

Суто дитячим паремійним жанром є *скоромовки* – короткі віршички чи окремі вислови, суть яких полягає не у змістовому навантаженні, а в такому розміщенні слів та звуків, що їх вимова вимагає певних зусиль артикуляції. За змістом вони подібні до небилиць, бо поєднання співзвучних слів не завжди має логічний зв'язок. Але це не применшує їхньої популярності серед дітей, які сприймають скоромовки як своєрідну гру-розвагу. Тексти легко запам'ятовуються, бо вони, як правило, ритмізовані або й римовані [5, с. 26]. Трудність вимови ускладнена навмисним розташуванням звуків: *У сіренької горлички туркотливе горлечко; Мурлика муркоче морозива хоче; Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок*. Вправління у вимовлянні скоромовок є мовною вправою, що розвиває артикуляцію, впливає на вироблення культури мовлення, тому сприяє формуванню комунікативної компетентності у молодших школярів.

Особливу роль у мовному розвитку учнів відіграють *прислів'я і приказки*. Під час роботи над прислів'ям вчителі розвивають зв'язне мовлення учнів за допомогою евристичної бесіди. Чіткою постановкою запитань вчитель формує усне мовлення, розвиває уяву, логічне мислення, спостережливість молодших школярів. Наприклад, роботу над тлумаченням змісту прислів'я починаємо із ознайомлення із ним: *«Щасливо там жити, де вмють дружити»*. Після бесіди за змістом вчитель, вислухавши відповіді, розповідає про значення дружби і друга у житті людини. Роботу можна значно урізноманітнити, роздавши учням індивідуальні картки з прислів'ями:

Без вірного друга велика туга.

Людина без друзів – що дерево без коріння.

Дерево міцне корінням, людина – друзями.

Учитель пропонує школярам підняти картки, в яких:

- цінується дружба між людьми;
- визначається роль друга в житті людини.

За кожною тематичною групою учні зачитують прислів'я і пояснюють їх зміст.

У подальшому ця робота ускладнюється. Учні вже самостійно добирають, вивчають напам'ять прислів'я на задану тему із додаткової літератури. Іншим видом роботи над прислів'ями та приказками є добір їх до твору. Можна запропонувати учням декілька прислів'їв і визначити, котре з них підходить найкраще.

Також вчитель може ускладнити роботу над прислів'ями та приказками. Крім вивчення напам'ять і витлумачення їх змісту, акцентується увага на будові прислів'їв. Стилiстичну побудову урізноманітнюють такі прийоми, як ведення діалогу, звертання, запитання, що потребує заперечення або саме заперечення.

Багато можливостей для формування комунікативної компетентності дітей дає *загадка*. Створюючи чи відгадуючи загадку, учні зосереджують увагу на конкретному предметі. Молодші школярі ще не володіють достатнім досвідом сприймання об'єкта, тому доцільно звертати їх увагу на окремі, найвиразніші, найістотніші ознаки предмета чи явища. Загадки входять також у комунікативні вправи і завдання для учнів. Наприклад, дітям на уроці читання пропонують відгадати, про які явища природи і якої пори року йдеться в загадках: *«Текло, текло і лягло під скло» (вода і лід)*, *«Що без леза, та без зуба розтина міцного дуба?» (блискавка)*, *«Піднялися ворота – всьому світу краса» (веселка)*. Учні II–III класів можуть відгадувати загадки й визначати в них певні частини мови, запам'ятовувати загадки, які складаються тільки з дієслів: *«Живе – лежить, помре – біжить» (сніг)*, *«Летить – виє, сяде – риє» (жук)*, *«Бери – кричить, клади – кричить» (ланцюг)*.

Загадки, прислів'я, скоромовки урізноманітнюють прийоми навчальної роботи. Вони вносять до навчального процесу елементи гри, що психологічно виправдано у навчанні дітей 6–10 років, і використовуються як дидактичний матеріал при вдосконаленні техніки читання, виробленні умінь літературної вимови. Нарешті, вони становлять суттєвий елемент розвитку мовлення і формування мовних явищ і понять, а також спрямовані на розвиток культури мовленнєвого спілкування, засвоєння мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баршай Л. Про роботу зі скоромовкою / Л. Баршай // Початкова школа. – 1999. – №9. – С. 26–28.
2. Безрукова І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості / І. Безрукова // Початкова школа. – 2008. – № 10. – С. 45–48.
3. Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів / Л. О. Варзацька. – К. : РНМК, 2002. – 127 с.
4. Денисенко О. І. Цікаві завдання з української мови та народознавства / Денисенко О. І., Довга Т. Я. – Кіровоград, 1995. – 124 с.

5. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 1969. – С. 105–106.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/

Гришук М.

Науковий керівник – доц. Луштинська Л. П.

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ

Популяризація серед дітей української мови має стати основним завданням вчителя в загальноосвітній школі, особливо, коли в учнів сформовані навички розуміння мовних елементів. Мова йде, зокрема, про четвертокласників. Саме їх вік є переломним у сприйманні слів, їх значень, різноманітних понять. Тому слід зосередити увагу на правильному формуванні понять, їх тлумаченні; усвідомленні мови як матеріалу передачі думки і змісту; навчити відчувати красу слова; виховати потребу в творчості, прагнення до точності, виразності, образності власного мовлення, бажання навчитись майстерно оперувати мовою; намагатися додержуватись норм у використанні мовних одиниць різних рівнів мовної системи.

На важливість збагачення активного словника молодших школярів вказували відомі вчені-педагоги: Ф. Буслаєв, Т. Донченко, О. Пешковський,

К. Ушинський; психологи – Л. Виготський, Д. Ельконін; лінгвісти та методисти – В. Бабайцев, В. Виноградов, М. Вашуленко, С. Дорошенко. Над розробкою теорії дидактичних ігор, з'ясуванням їх ролі, структури і значення для виховання та навчання дітей займалися психологи Ж. Піаже, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективності використання дидактичних ігор для збагачення активного словника четвертокласників під час формування граматичних понять.

Для молодшого шкільного віку мова виступає засобом спілкування, тому що саме у сфері прямого спілкування – найбільше виявляється важка для людини хвороба скутості («закомплєсованості»), що часто «зумовлює рабське почуття меншовартості» [5, с. 300]. Тому дуже важливо, щоб дитина скрізь і постійно говорила сама, а не лише слухала. Її мовлення вдома і в класі може здаватися примітивним, а предмет розмови – банальним, але його всіляко треба підтримувати, бо це мовлення власне, і його нічим замінити не можна.

«Учитель покликаний використовувати всі можливості, щоб саме в роки дитинства донести до свідомості й серця найтонші відтінки барв, пахощі слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини, – зазначав В.О.Сухомлинський [8, с. 45].

Лінгводидактичною основою організації роботи над формуванням словникового запасу учнів є лексикологія (розділ мовознавства, що вивчає словникову систему). На жаль, програма початкових класів не передбачає виділення спеціальних годин на лексичні вправи. Школярі засвоюють лише деякі лексичні відомості, зокрема, практично ознайомлюються з прямим і переносним значенням слова, багатозначністю, синонімією й антонімією. Знання, якими оволодівають учні, повинні стати основою для подальшого удосконалення засобів вираження думок в усному і писемному мовленні.

Із словом як одиницею мовлення діти мають справу з перших днів їх навчання в школі. У 4 класі знання про слово розширюються внаслідок практичного використання різних лексем в усному і писемному мовленні і спостереження за їх вживанням у художніх текстах [3, с. 134].

Завдання словникової роботи в початкових класах:

- збагачення словника учнів, тобто засвоєння нових, невідомих їм слів чи нових значень відомих слів;
- уточнення словника, тобто введення окремих слів у контекст, зіставлення близьких або протилежних за значенням слів, засвоєння багатозначних та емоційно забарвлених слів;
- активізація словника, тобто перенесення найбільшої кількості слів із пасивного словника (учень знає значення слова, але рідко або й зовсім не користується ними) в активний;
- усунення нелітературних слів: діалектизмів, жаргонізмів, просторічних і знижених слів [3, с. 134].

Із огляду на це, основним завданням словникової роботи в початковій школі є планомірне розширення активного словника учнів за рахунок незнайомих або важких для них слів.

На думку Чебелюка Н.К., «до активного словника дитини слово входить лише тоді, коли вона добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, структуру словосполучень та речень, тобто закріплюється у пам'яті учня лише через активне застосування у мовленні» [9, с. 10].

Тому завдання педагога – створити дидактичні системи, які б забезпечували ефективний процес формування умінь і навичок учнів. Використання традиційних методів на уроках української мови не завжди приносить необхідні результати. Оволодіння школярами необхідними знаннями неможливе без впровадження нових методів навчання, тому актуальним є використання активних методів навчання на уроках української мови, зокрема ігрових. Цінність гри полягає, насамперед, в організації, розвитку учнів, розширенню їх пізнавальних здібностей, вихованні особистості.

Сучасна дидактика не подає поняття «дидактична гра» єдиним твердженням. Опрацювавши наукові джерела, наводимо найбільш вдале, на наш погляд, тлумачення цього поняття: *дидактична гра* – це активна навчальна діяльність із імітаційним моделюванням систем, явищ і процесів, що вивчаються (За П. І.